

2008 ABD Mâlî Buhranının İktisat Sahasındaki Nebevî Öğretiler Açısından Tetkiki

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Mehmet Ali ÇALGAN

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assistant Professor, Adıyaman University, Faculty of Islamic Studies, Department of Hadith
Adıyaman, Türkiye
✉ mehmetcalgan@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-5780-5067>

Yazar
Author

Çalgan, Mehmet Ali. "2008 ABD Mâlî Buhranının İktisat Sahasındaki Nebevî Öğretiler Açısından Tetkiki". *Tevilat* 4/1 (Haziran 2023), 101-122.
 <https://doi.org/10.53352/tevilat.1290315>

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 30.04.2023 ISSN: 2687-4849 e-ISSN: 2757-654X
Accepted / Kabul Tarihi: 06.06.2023 www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University, Faculty of Islamic Studies/Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

Bilgi
Info

2008 ABD Mâli Buhranının İktisat Sahasındaki Nebevî Öğretiler Açısından Tetkiki

Allah Rasûlü (sav) insanlığa hayatın her sahasında rehberlik yapacak öğretilerle gelmiştir. Haksız kazancı engelleme gayesine mebni birçok iktisâdî esas bu öğretiler arasındadır. Bu nebevi yönlendirmelerin tespiti kadar günümüz için güncelliğinin ve uygunluğunun ortaya konması da fevkalade önemlidir. Zira günümüz dünyasında iktisâdî ve mâlî hayat hayli gelişmiş bir yapı arz etmektedir. Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde 2008 senesinde ivme kazanan ve sonraki senelerde sadece ABD'de değil tüm dünyada tesirini hissettiren ve iktisatçılar tarafından 1929'daki Büyük Buhran'dan sonra meydana gelen en büyük mâlî buhran ve iktisâdî durgunluk dönemi olarak nitelenen hadiseler zincirini iktisâdî sahada bulunan nebevi öğretilerin güncel kıymetini göstermek amacıyla tetkik etmek istiyoruz. Yaptığımız incelemede bizzat Amerikalı iktisatçıların yaşanan krizle alakalı tahlil ve tespitleri esas alınmıştır. Böylece sünnette yer alan iktisâdî buyrukların ihlalinin yol açtığı neticeler daha ikna edici ve etkili bir şekilde görülebilecektir. Mezkûr mâlî buhranın temelleri, tüketicilerin gelirlerini zorlayacak şekilde borçlanmalarıyla atılmıştır. Ödeme gücü olmayan insanlara verilen konut kredileri faizlerin yükselmesiyle ödenememeye başlamıştır. Gerek değişken faizli konut kredilerinin verilmesinde gerekse bu kredilere dayalı türev borç senetlerinde bir yandan yatırımcıları aldatıcı uygulamalar diğer yandan fiyat ve risk açısından garar (kapalılık/ aşırı belirsizlik) söz konusu olmuştur. Kanaatimizce bu mühim vakanın dikkatli bir tahlili İslamın iktisâdî öğretilerinin güncel önem ve değerini oldukça berrak bir şekilde ortaya koymaktadır.

Özet

Anahtar Kelimeler: Hadis, İktisat, 2008 ABD Mâli Buhranı, Garar, Borç.

The Examination of the 2008 USA Financial Crisis From the Perspective of Prophetic Teachings in Economic Field

Prophet (pbuh) brought humanity with the required teachings in all fields of life. Among these teachings are a number of economic principles with the goal of preventing unjustified earnings. Proving the actuality and appropriateness of these prophetic guidances these are as important as their determination. This is because in today's world the economic and financial life has been quite developed. In this study we want to examine the chain of events that gained momentum in the United States of America in 2008 and made its impact felt not only in the USA but also all over the world in the following years, and which is described by economists as the greatest financial crisis and economic recession that occurred after the Great Depression in 1929 in order to demonstrate the current value of prophetic teachings in the economic field. In our examination the analyses and evaluations of the American economists related to the crisis were taken into consideration. This way, the consequences caused by the violation of the economic orders in the sunnah will be seen more convincingly and effectively. The foundations of the aforementioned financial crisis were laid by the borrowing of consumers in a way that would strain their income. Mortgages given to people who do not have sufficient income began not to be paid due to the rise in interest rates. Both in the issuance of adjustable rate mortgages and in derivative debt securities based on these mortgages there were practices that deceived investors on one hand and extreme uncertainty in terms of price and risk on the other hand. In our opinion, a careful analysis of this important case reveals quite clearly the current importance and value of the economic teachings of Islam.

Abstract

Keywords: Hadith, Economy, 2008 USA Financial Crisis, Uncertainty, Debt.

Giriş

Rasûlullah (sav) iktisâdî hayatın tanzimi için birçok esas vazetmiştir. Bu esasların en temel amacı taraflar arasında haksız kazancın önlenmesidir. Oldukça sade bir ticari hayatın hâkim olduğu o dönemden günümüze gelindiğinde iktisat ve mâlî düzenin oldukça karmaşıklaştığı, kurumsallaştığı ve geliştiği müşahede edilmektedir. Bilhassa gelişmiş ülkelerde birçok yeni mâlî ürün ve hizmetlerin bulunduğu mâlî piyasalar yer almaktadır ve iktisâdî hayat ileri bir görünüm arz etmektedir. Bu noktada şu soru akla gelmektedir. Acaba oldukça ibtidâî bir seviyede olan bir ticarî hayatın düzenlenmesi için konulan birtakım kurallar günümüz ekonomilerinin başarılı bir şekilde işleyişi için ne kadar etkin çözümler sunabilir? Bu sahayla alakalı nebevî öğretiler günümüz dünyasının iktisat ve finans alanındaki ihtiyaçlarını ne derecede karşılayabilir?

Bu çalışmada bahsi geçen soruları farklı bir zaviyeden cevaplamaya çalışacağız. Bunun için İslam'ın iktisâdî öğretilerinin günümüzde tatbiki hâlinde ne gibi faydalar ortaya çıkacağına değil, bilakis tatbik edilmemesi hâlinde ekonominin yaşayacağı aksaklık ve sorunları tespit edeceğiz. Bu amaçla dünyanın en gelişmiş ekonomisi sayılan Amerika Birleşik Devletleri'nde son dönemde yaşanmış ve tüm dünyayı derinden etkilemiş bir mâlî buhran ve iktisâdî durgunluk dönemini mercek altına alacağız. Bu tahlili yaparken bizzat ekonomik krize şahit olan Amerikalı iktisatçıların bahsi geçen krizin gelişimi ve sebepleri hakkında tetkiklerini esas alacağız. Böyle bir yöntemin Hz. Peygamber'in (sav) iktisâdî buyruklarının güncel değerini ispatlamada çok daha etkili ve ikna edici olacağı kanaatindeyiz.

Resmi olarak 2007'de başladığı belirtilen ABD mâlî buhranı konut kredilerinin ödenmemesi sebebiyle ortaya çıkmış, kısa zamanda tesiri ülke sınırlarını aşarak tüm dünyaya yayılmış ve ekonomiye verdiği büyük zarardan dolayı uzmanlar tarafından 1929'daki Büyük Buhran'dan sonra meydana gelen en büyük mâlî buhran ve iktisâdî durgunluk dönemi olarak vasıflandırılmıştır.¹

¹ Gary Gorton, Andrew Metrick, "Getting Up to Speed on the Financial Crisis: A One-Weekend-Reader's Guide", *Journal of Economic Literature* 50/1 (2012),

ABD Kongresi'nin 2011 senesinde hazırlattığı resmî rapora² göre mâlî buhran sebebiyle 21 ay içinde ABD halkının 17 trilyon dolarlık bir kaybı olmuş, işsizlik 2009 Kasım'ında %10,1 seviyesine yükselmiştir.³ 2009 senesinde 61.000 şirket iflas ettiğini açıklamış, ülke genelinde firmaların %57'si yatırımlarını kısmak zorunda kalmıştır.⁴ Araştırmacıların ilgi odağı olan ekonomik kriz üzerine pek çok akademik ve akademik olmayan çalışma yapılmıştır.⁵ Yaşanan krizin ana sebepleri olarak tüketicilerin aşırı borçlanması, bankaların tüketicileri ve yatırımcıları aldatıcı uygulamaları, şeffaf olmayan ve aşırı belirsizlikler içeren kompleks finansal ürünlerin kullanılması ve denetim eksikliği gibi etkenler vurgulanmıştır.⁶ Kanaatimizce bu mühim iktisâdî buhranın dikkatli bir tetkiki İslam'ın iktisâdî öğretilerinin güncel kıymetinin anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Makalenin birinci kısmında mâlî buhranın ana hatlarıyla özeti verilecek, gelişim seyri ve sebepleri ABD'li iktisatçıların araştırmaları ve Kongre'nin raporu esas alınarak tahlil edilecektir. Bahsi geçen iktisâdî buhranın gelişim safahatı aslında oldukça girift olmakla beraber bu safahatı tüm ayrıntısı ile ele almayacak, sadece çalışmamızı alakadar eden önemli kısımları tebârüz ettirmekle yetineceğiz. Konunun daha iyi anlaşılması için şemalar kullanacak ve olayların ana hatlarını basit bir dilde aktarmaya çalışacağız. İkinci kısımda ise buhrana yol açan etkenlerle hadislerdeki öğretiler eşleştirilecek, böylece nebevî yönlendirmelerin günümüz iktisâdî ve mâlî hayatıyla alakalı yönleri daha iyi anlaşılacaktır.

133; Andrew W. Lo, "Reading About the Financial Crisis: A Twenty-One-Book Review", *Journal of Economic Literature* 50/1 (2012), 151.

² Raporun tam ismi "Ulusal Komisyonun Birleşik Devletlerdeki Mâlî ve İktisadî Buhranın Sebepleri üzerine Nihâî Raporu" şeklindedir.

³ Mâlî Buhran Tetkik Komisyonu (MBTK), *Mâlî Buhran Tetkik Raporu* (Washington: ABD Hükümeti Yayın Bürosu, 2011), 389.

⁴ MBTK, *Mâlî Buhran Tetkik Raporu*, 394.

⁵ Massachusetts Institute of Technology profesörü olan Lo hazırladığı makalede mâlî buhranı konu alan 11 akademisyen ve 10 gazetecinin kaleme aldığı toplam 21 kitabı incelemiştir. Yale Üniversitesi profesörlerinden Gorton ve Metrick ise konuyla alakalı hazırlanmış 16 çalışmayı değerlendirmiştir. Geniş bilgi için bk. Lo, "Reading About the Financial Crisis: A Twenty-One-Book Review"; Gorton, Metrick, "Getting Up to Speed on the Financial Crisis: A One-Weekend-Reader's Guide".

⁶ Krizin sebepleri ayrıntılı olarak makalenin birinci kısmında incelenecektir.

1. Mâli Buhranın Gelişim Seyri ve Sebepleri

Bu kısımda öncelikle yaşanan iktisâdî durgunluğun safahatı hakkında kısaca bilgi verilecek, ardından krizin sebepleri ABD'li iktisatçıların çalışmaları ışığında tahlil edilecektir.

1.1. Mâli Buhranın Ana Hatlarıyla Özeti⁷

Mâli Buhranın Gelişimi	
1	Faizler düşüken tüketime borçla yapılması
2	Ödeme gücü olmayan kimselere konut kredisi verilmesi
3	Düşük kaliteli bu konut kredilerinin paketlenerek yüksek kredi notuyla yatırımcılara satılması
4	Faizler yükselince konut kredilerinin ödenememeye başlanması
5	Bu konut kredilerine dayalı türev ürünlerinin değerlerini kaybetmesi
6	Zarara uğrayan bankaların reel sektöre finansmanı kesmesi sonucu oluşan iflaslar ve işsizlik

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan mâli buhrana giden yol 2000 senesi sonrasında faizlerin düşük olması ve tüketime yapılan teşvikler nedeniyle insanların gelirlerine oranla büyük borçlar altına girmesiyle başlamıştır. Amerikalılar gerek basın yayın gerek mâli kuruluşlar gerekse firmaların yoğun ve etkin biçimde yönlendirmesiyle bir tüketim toplumuna dönüştürülmüştür. Amerikan merkez bankasının 2000 senesi sonrasında faiz oranlarını oldukça düşük seviyelere indirmesi her türlü tüketim harcamalarının ucuz bir şekilde finansmanını mümkün kılmıştır. Böyle bir ortamın neticesinde tüketiciler ev ve araba alımı ve diğer harcamaları için gelirlerine oranla büyük borçlar altına girmişlerdir. Talebin artması sebebiyle emlak fiyatları da yükseliş seyrine geçmiştir. Bu noktada bankalar kredi

⁷ Krizle ilgili çalışmalarda krizin ana hatları bu kısımdaki anlatıya benzer şekillerde yer almaktadır. Daha kolay erişim ve geniş ayrıntılar için Wikipedia web sayfasının ilgili bölümüne bakılabilir. Wikipedia (WIKI), "2007-2008 financial crisis" (Erişim 29 Nisan 2023).

verme şartlarını iyice gevşeterek ödeme gücü olmayan insanlara da peşinat almadan ve hiçbir belge istemeden ev kredisi vermeye başlamışlardır. Bu tedbirsizliğin ve aslında sorumsuzluğun sebebi ise bankaların bu düşük kaliteli ev kredilerini kendi defterlerinde tutmamaları, bu kredileri paketleyerek ürettikleri borç senetlerini diğer büyük kurumsal yatırımcılara satmaları, böylece kendilerini bu ev kredilerinin ödenmemesi riskinden kurtarmaları olmuştur. Şeffaf olmayan ve büyük belirsizlikler içeren bu türev ürünlerin pazarlanabilmesinde kredi derecelendirme kuruluşlarının bu ürünlere yüksek kredi notları vermeleri etkili olmuştur.

Altyapısı bu şekilde hazırlanan mâlî kriz ilerleyen senelerde Merkez Bankası'nın faizleri artırmasıyla ilk belirtilerini göstermeye başlamıştır. Artan faizler nedeniyle ödeme gücü zayıf olan insanların konut kredilerini ödeyememeleri, bu konut kredilerine dayanan türev borç senetlerinin kıymetlerini kaybetmesiyle neticelenmiştir. Bu borç senetlerine sahip olan dünya çapında, büyük kurumsal yatırımcılar böylece büyük kayıplara uğramışlardır. Bankaların, çalışmalarının finansmanı için krediye ihtiyaç duyan firmalara yeni kredi vermekten kaçınmasıyla mâlî buhran reel ekonomiye sıçramış ve pek çok firmanın iflası neticesinde işsizlik büyük artış göstermiştir. Evlere haciz konması ev arzını artırırken yüksek faizler sebebiyle talebin de düşmesiyle konut fiyatları düşüşe geçmiştir. Neticede etkileri dünya çapında hissedilen büyük bir iktisâdî kriz yaşanmıştır.

1.2. Mâlî Buhranın Tahlili

ABD Kongresi'nin hazırlattığı ve Ocak 2011'de Mâlî Buhranı Tetkik Komisyonu tarafından yayınlanan "Mâlî Buhran Tetkik Raporu" yaşanan ekonomik bunalımın sebepleri olarak şu hususlara dikkat çekmiştir:

- Mâlî piyasaları *denetleme ve düzenlemede* yaygın biçimde başarısızlık
- Önemli mâlî kuruluşlarda *risk yönetimi* konusunda ciddi başarısızlıklar
- *Aşırı borçlanma, riskli yatırımlar yapılması ve şeffaflığın olmaması*
- Hesap verebilirlik ve *ahlâk* konusunda yaygın sorunlar

- Borç verme şartlarının gevşetilmesi ve konut kredilerine dayanarak türev borç senetlerinin üretilmesi
- Kredi derecelendirme kuruluşlarının görevlerini hakkıyla yerine getirmemeleri⁸

Kasım 2008’de G20 ülkelerinin⁹ başkanlarının yayınladıkları “Mâlî Marketler ve Dünya İktisadı üzerine Zirve Bildirisi”¹⁰ içinde “Yaşanan Buhranın Ana Nedenleri” başlıklı bölümde ise şu değerlendirme yer almaktadır:

“- borç verirken borçluda aranan, gerekli şartların tatbik edilmemesi,

- zayıf risk yönetimi uygulamaları,

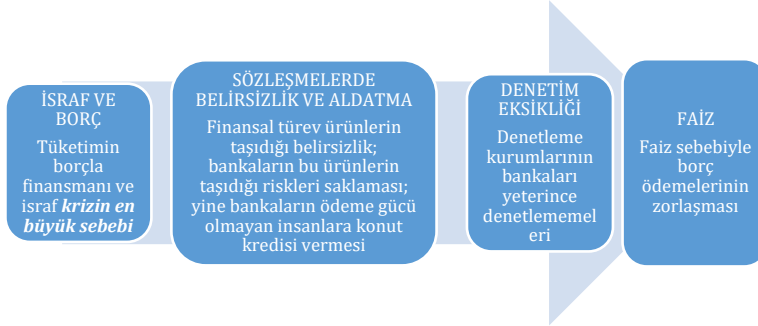
- önemli oranda belirsizlikler içeren karışık ve şeffaf olmayan mâlî ürünlerin ortaya çıkması,

- ekonomi genelinde borç seviyesinin aşırı yükselmesi

mâlî sistemde zaafpların ortaya çıkmasında birlikte etkili oldu.”

Görüldüğü üzere her iki belgede de aşırı borçlanma, sözleşmelerde aşırı belirsizlikler ve aldatıcı uygulamalar gibi pek çok ortak nokta göze çarpmaktadır. Aşağıdaki şemada bu hususlara dikkat çekilmiştir.

Şema 1: 2008 ABD Mâlî Krize Yol Açan Başlıca Sebepler

Şimdi bu sayılan hususlara tek tek daha yakından bakarak konuyu daha anlaşılır kılmak istiyoruz.

⁸ MBTK, *Mâlî Buhran Tetkik Raporu*, xviii-xxv.

⁹ G20, dünya üzerinde 20 büyük iktisadı temsil eden ülkelerin dünyadaki mâlî konuları ele almak için 1999’da kurdukları bir platformdur.

¹⁰ The White House (WH), “Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy” (Erişim 29 Nisan 2023).

Aşırı Tüketim Borçlanması

Yaşanan iktisadî durgunluk dönemini yukarıda ana hatlarıyla anlatırken 2000’li yılların başlarında düşük faizli bir ortamda tüketicilerin ev, araba, ev eşyası, kredi kartı harcamaları gibi sebeplerle gelirlerini oldukça zorlayarak borçlandıklarından bahsetmiştik. İşte incelemekte olduğumuz buhranın en temel sebebi ekonomi genelinde görülen bu aşırı borçlanma olmuştur. Nitekim krize yol açan diğer sebepler esas itibarıyla bu borçlarla alakalı konularda cereyan etmiştir.

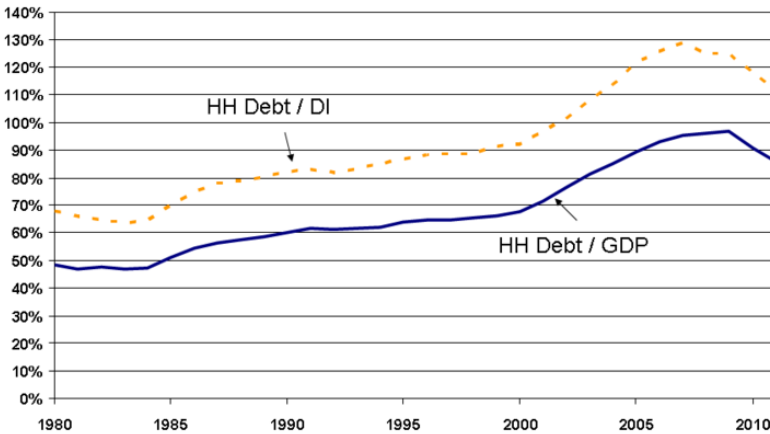
Aşağıdaki şemada ABD’de ortalama bir ev halkının sahip olduğu borç seviyesinin (*household debt*) senelik harcanabilir gelirin (*annual disposable income*) oranının zamansal seyri görülmektedir. Buradaki bilgilere göre (şemada kesikli çizgilerle gösterilen ve *HH Debt/DI* olarak ifade edilen) bu oran 1990’da %77 seviyesinde iken 2007’de %127 seviyesine yükselmiştir. Dolayısıyla tüketicilerin borçlanmalarının oldukça ciddi bir artış seyri izlediği anlaşılmaktadır.

108

Şema 2: Ev Halkının Borcunun, Gelirine Oranı¹¹

U.S. Household Debt vs. Disposable Income (DI) and GDP

Tevilat 4/1 (2023)

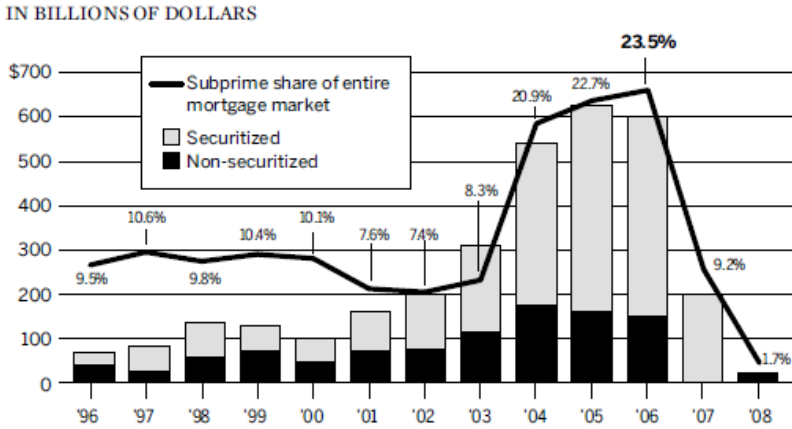
Aşağıdaki şemada ise konut kredilerinin dağılımıyla alakalı bazı bilgiler yer almaktadır. Daha önce değindiğimiz üzere, bu

¹¹ Wikipedia (WIKI), “2007–2008 financial crisis” (Erişim 29 Nisan 2023).

süreçte bankalar borç verme şartlarını gevşeterek ödeme gücü olmayan insanlara da konut kredisi sağlamışlardır. Ödenmeme ihtimali yüksek olan bu tip konut kredilerine düşük kaliteli (*subprime*) denmektedir. Yine bahsi geçtiği gibi, bu konut kredileri varlığa dayalı menkul kıymetleştirme (*securitization*) denilen bir işlem yoluyla paketlenerek türev borç senetleri üretilmiş ve bu ürünler yüksek getiri vaadiyle kurumsal yatırımcılara satılmıştır.

Şemadan anlaşıldığı üzere, 2006 senesine kadar *subprime* ismi verilen düşük kaliteli ve yüksek riskli konut kredileri hızlı bir yükselik seyri göstermiş ve toplam konut kredileri arasındaki oranı 2006 senesinde %23,5 seviyesini bulmuştur. Bunun anlamı neredeyse her dört konut kredisinden birinin ödeme gücü taşımayan bir insana verilmiş olmasıdır. Böyle yüksek bir oranın ne derece mahzurlu ve bu tip konut kredilerine dayanan türev ürünlerin ne kadar riskli yatırımlar olduğu açıktır. Şemadaki bilgilere göre bu yüksek riskli konut kredilerinin büyük çoğunluğu türev borç senetlerine (şemada *securitized* olarak gösterilen kısım) dönüştürülmüştür. Bankaların neden böyle sakıncalı bir yola girdiğini aldatma alt başlığı altında aşağıda irdeleyeceğiz.

Şema 3: Düşük Kaliteli Konut Kredilerinin Zamansal Seyri¹²

¹² MBTK, *Mâli Buhran Tetkik Raporu*, 70.

2008 ABD mâlî buhranı münasebetiyle yapılan araştırmalar bir ekonomik kriz öncesi ekonomi genelinde görülen borç seviyesinin artışının ABD'ye has olmadığını, bilakis geçmişte pek çok ülkede yaşanan iktisadî buhranların ortak bir hususiyeti olduğunu göstermiştir. Buna göre, borçlanmanın artışı ekonomiyi daha kırılgan ve bir krize müsait hâle getirmektedir. İktisadî buhranların nedenleriyle alakalı olarak hazırlanan “*Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870-2008*”¹³ (“Patlayan Borç Balonları: Para Politikası, Borç Döngüleri ve Mâlî Buhranlar, 1870-2008”) isimli önemli tespitler içeren bir akademik makalede ABD, Kanada, Avustralya, Fransa, Almanya, İsviçre ve İngiltere gibi on dört gelişmiş ülkede son 140 seneye ilişkin iktisadî veriler tahlil edilerek konumuzla ilgili bazı neticelere ulaşılmıştır. Yazarların bulgularına göre, ekonomilerde borç hacminin yükselmesi, ekonomilerin istikrarını kaybetmesine ve mâlî krizlerin doğmasına sebep olmaktadır. Yapılan istatistiksel tetkikler, bir ülkede son beş sene içinde borç hacminin artışının gelecekteki bir mâlî krizin en iyi habercisi olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁴

Konuyla ilgili benzer kayda değer bir çalışmayı yapan Maryland ve Harvard Üniversitesi araştırmacılarından Reinhart and Rogoff 2007’de ABD’de başlayan mâlî kriz dâhil olmak üzere dünya çapında II. Dünya savaşı sonrası yaşanan 18 tane mâlî krizi tahlil ederek bu krizlerin yaşanmasındaki etkenleri gözleme dayalı olarak belirlemeye çalışmışlardır.¹⁵ “*Is the 2007 US Sub-prime Financial Crisis So Different? An International Historical Comparison*” (“2007 ABD Düşük Kaliteli Borç Kaynaklı Mâlî Buhran Çok mu Farklıdır? Uluslararası Tarihî Bir Mukayese”) başlığını taşıyan ve İspanya, Norveç, Finlandiya, İsveç, Japonya, Avustralya, Fransa, Danimarka, Kanada, Almanya, İtalya, Yunanistan, Yeni

¹³ Moritz Schularick, Alan M. Taylor, “Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870-2008”, *American Economic Review* 102/2 (2012), 1029-1061.

¹⁴ Schularick, Taylor, “Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870-2008”, 1056.

¹⁵ Carmen M Reinhart, Kenneth S. Rogoff, “Is the 2007 US Sub-prime Financial Crisis So Different? An International Historical Comparison”, *American Economic Review*, 98/2 (2008), 339-344.

Zelanda, İngiltere ve ABD gibi birçok ülkeyi içeren araştırmada yapılan tetkiklere göre, buhran öncesinde ekonomi çapında borç seviyesinin artışı neredeyse yaşanan tüm durgunluk dönemlerinde ortak bir etken olarak tespit edilmiştir.¹⁶

Yukarıda bahsi geçen araştırmalardan çıkan ortak nokta, bir yandan tüketimde aşırılığa gitmenin, diğer yandan israfa kaçan bu tüketimin öz kaynaklardan değil de, borçlanarak gerçekleştirilmesinin gelecekteki bir mâlf buhran ve iktisâdî daralmanın altyapısını hazırladığıdır. İncelediğimiz vakada aşırı borçlanmaya, mâlf kurumların aldatıcı uygulamaları ve sözleşmelerde aşırı belirsizlik gibi etkenler de eşlik etmiştir. Şimdi sırasıyla bu etkenlere daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

Aldatma

Borç verme şartlarının gevşetilmesi, sözleşmelerde yanıltıcı bilgiler verilmesi ya da bilinmesi gerekli kritik bilgilerin gizlenmesi ve çıkar çatışması gibi birçok durumun yaşanan buhranda söz konusu olduğunu konu hakkında yapılmış çalışmalar ortaya koymuştur. Öncelikle ABD Kongresi'nin ilgili raporundan bazı iktibaslar yapmak istiyoruz.

“Konut kredilerinde hileye ilişkin şüpheli faaliyet raporları 1996 ile 2005 arasında 20 kat artmış ve 2005 ile 2007 arasında yeniden iki katından fazla artış göstermiştir... Borç veren kurumlar borçluların güç yetiremeyeceklerini bildikleri borçlar verdiler ve bu borçlara dayalı türev ürünleri satın alan yatırımcıların çok büyük zararlara uğrayacağını öngördüler... Rapor büyük mâlf kuruluşların yatırımcılara paketleyip satmak üzere aldıkları borçları düzgün bir şekilde seçmediklerini belgeledi. Bu kuruluşlar seçtikleri borçların büyük kısmının kendi borç verme standartlarını sağlamadıklarını biliyorlardı. Buna rağmen yine de bu borçları yatırımcılara sattılar. Komisyonun yatırımcılara verilen pek çok satış belgesini tetkiki sonucunda bu kritik bilgilerin açıklanmadığı görülmüştür.”¹⁷

¹⁶ Reinhart, Rogoff, “Is the 2007 US Sub-prime Financial Crisis So Different? An International Historical Comparison”, 342.

¹⁷ MBTK, *Mâlf Buhran Tetkik Raporu*, xxii.

“Konut kredisi veren pek çok kuruluş çıtayı o kadar düşürdüler ki sıklıkla, borç alanın geri ödeme kabiliyetini bilerek görmezden geldiler. 2005 senesinin ilk yarısında verilen konut kredilerinin nerdeyse dörtte biri belli bir dönem boyunca sadece faiz ödemesi gerektiren (yani, bu dönemde borç bakiyesinin düşmediği) cinstendi. Aynı sene Countrywide ve Washington Mutual isimli firmaların verdikleri değişken oranlı konut kredilerinin 68%'inin borçludan istediği belge şartı çok azdı ya da hiç yoktu.”¹⁸

Daha önce belirttiğimiz gibi, konut kredisi veren kuruluşlar bu borçları kendi defterlerinde saklamıyorlardı. Menkul kıymetleştirme (*securitization*) denilen yolla bu konut kredilerini paketleyip bunlara dayalı türev borç senetleri hazırlayıp yüksek faiz getirisi vaadiyle diğer yatırımcılara satıyorlardı ve bu işlemde büyük kâr elde ediyorlardı. Bu suretle konut kredilerinin geri ödenememe risklerini üzerlerinden atabildikleri için verdikleri konut kredilerinin kaliteli olmasına, yani ödeme gücü olan insanlara yapılmasına dikkat etmiyorlardı. Ancak hazırladıkları türev ürünlerini pazarlarken altta yatan konut kredilerinin taşıdığı büyük riskleri açıklamıyor, bilakis kredi derecelendirme kuruluşlarına başvurarak bu türev ürünlerin güvenilir olduğuna dair kredi notu alıyorlardı.

Kongre raporunun belirttiği üzere iş o raddeye gelmişti ki konut kredisi verilirken borçluda aranan standartlar iyice gevşemiş, artık belge istenmeden borçlunun sözüne güvenilerek borç verilmiş, konut kredileri sabit faizli olmak yerine bir müddet ödeme gerektirmeyen, ardından değişken faizli hâle gelen bir tarzda verilmeye ve peşinat istenmemeye başlanmıştı. *Predatory lending* denilen bu tür uygulamalarda borcu veren kurum kâr hırsıyla borç verme şartlarını gevşeterek ve borcun gerçek maliyetini ve risklerini borcu alandan gizleyerek ve onu yanıltarak istenen konut kredisini sağlamaktadır. Aynı kurum böyle sorunlu ve düşük kaliteli (subprime) kredileri kullanarak ürettiği borç senetlerini yine risklerini saklayarak ve alıcıları yanıltarak kurumsal yatırımcılara satmıştır.

¹⁸ MBTK, *Mâlî Buhran Tetkik Raporu*, xxiii.

Diğer taraftan, kredi derecelendirme kuruluşları bir menfaat çatışması içinde olmuşlardır. Zira hakkaniyetli bir şekilde bu türev ürünlerin gerçek risklerini ölçmeleri ve buna göre uygun bir kredi notu vermeleri gereken bu kurumların finansmanı bu türev ürünleri hazırlayan kuruluşlarca sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu kurumların tarafsız davranabilmeleri mümkün olmamıştır. Piyasa düzenleyiciler bu menfaat çatışmasını ortadan kaldırmadıkları için kredi derecelendirme kuruluşları yatırımcılara doğru ve güvenilir bilgi vermemiş, tam aksine riskli ürünlerin çoğu zaman AAA kredi notu alabilecek seviyede güvenilir olduğunu beyan etmişlerdir.

Görüldüğü üzere gerek ödeme gücü olmayan insanlara verilen konut kredilerinde, gerekse bu kredilere bağlı olarak hazırlanan türev borç senetlerinde alıcı taraflar yanıltılmış, bu sözleşmelerin taşıdıkları gerçek riskler ve maliyetler saklanmıştır. Bu durum söz konusu sözleşmelerin içerdiği aşırı belirsizlikler sayesinde olmuştur. Şimdi bu konuyu biraz daha ayrıntılı görmek meseleyi daha iyi vuzuha kavuşturacaktır.

Aşırı Belirsizlik İçeren Ticari İşlemler

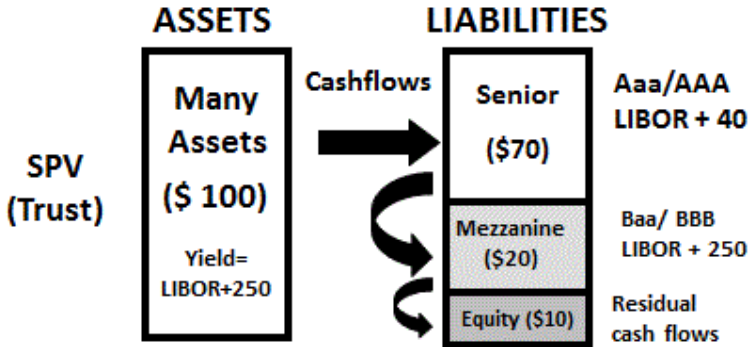
Daha önce geçtiği üzere, G20 ülkelerinin bildiri raporunda “önemli oranda belirsizlikler içeren karışık ve şeffaf olmayan mâli ürünlerin ortaya çıkması” ifadesi krizin sebeplerinden birisi olarak gösterilmiştir. ABD Kongresinin raporunda ise bu durum “riskli yatırımlar yapılması ve şeffaflığın olmaması” şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt başlıkta gerek konut kredileri gerekse bunlara dayalı borç senetlerinde bulunan aşırı belirsizliklere işaret etmek istiyoruz.

Değişken faizli konut kredileri (*adjustable-rate mortgages*) ödeme gücü olmayan insanlara hitap eden bir tarzda düzenlenmiştir. Bu krediler ilk senelerde ya hiç ödeme gerektirmiyor ya da cüzi miktarda bir faiz ödemesi gerektiriyordu. Ancak ileriki yıllarda asıl faiz ödemeleri başlıyor ve faiz oranı sabit olmayıp belli bir endekse bağlı olarak değişkenlik gösterebiliyordu. Kısaca mâli gücü zayıf insanlar bu tür yanıltıcı kredileri ödeyebileceklerini düşünerek ev alabiliyordu. Böyle kredilerin gerçek masraflarının hesaplanması kolay bir işlem olmayıp gelecekteki değişken faiz oranlarını öngörmeyi, daha doğrusu

varsaymayı gerektirmektedir. Ancak eğer faiz oranları öngörüldüğü gibi seyretmezse ve daha yüksek bir faiz oranı gerçekleşirse borçlular zor durumda kalacaklardır. Nitekim ABD’de yaşanan tam da böyle bir durum olmuştur. Gelecekteki faiz oranlarını bilmek mümkün olmayıp bu oranlar gerek ulusal gerek uluslararası pek çok değişkene bağlı olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla böylesine aşırı belirsizlik içeren sözleşmeler taraflar için büyük bir risk arz etmektedir. Gerçekten de ABD’de gerek konut kredisini alanlar gerekse bu kredilere dayalı borç senetlerine yatırım yapanlar faiz oranının yükselmesi neticesinde büyük zarara uğramışlardır.

Aşırı belirsizlik içeren diğer bir sözleşme ise düşük kaliteli konut kredileri paketlenerek üretilen borç senetleridir. Bu borç senetleri oldukça karışık ve şeffaf olmayan bir yapı arz edebilmektedir. Aşağıdaki şemada böyle bir türev ürünün işleyişi anlatılmaktadır. *CDO* (*collateralized debt obligation*/teminatlandırılmış borç yükümlülüğü) ismi verilen bu mâlî ürünün içerdiği belirsizliğin seviyesini daha iyi anlamak için bu ürünü oldukça basit bir seviyede anlatmak yararlı olacaktır. Söz konusu borç senedini oluşturmak için öncelikle pek çok konut kredisi bir havuzda toplanmaktadır. Daha sonra bu havuzun aylık getirisi üç kısma ayrılmaktadır.

Şema 4: Konut Kredilerine Dayalı Bir Türev Ürünün Yapısı¹⁹

¹⁹ Tavakoli Structured Finance (TSF), "Introduction to Collateralized Debt Obligations" (Erişim 29 Nisan 2023).

Havuzun aylık ödemeleri öncelikle şemada “senior” denilen üst kısma yapılmakta, daha sonra “mezzanine” denilen orta kısma ve nihayet arta kalan ödemeler “equity” denilen son kısma ayrılmaktadır. *Senior* kısım, *mezzanine* kısma nispetle, *mezzanine* de *equity* kısmına nispetle daha az riske ve dolayısıyla daha az getiriye sahip olacak şekilde ayarlanmıştır. Bir benzetme yapmak gerekirse, şemada görüldüğü üzere konut kredilerinden gelen nakitler (cashflows) bir şelalenin akışı gibi önce senior denen üst bölmeyi, eğer su kalırsa bir alt bölmeyi, eğer hala kalırsa en alt bölmeyi doldurmaktadır. Eğer düşük kaliteli konut kredileri sahipleri ödemelerinde aksaklık yapacak olurlarsa havuzdaki biriken nakit miktarı beklenenden az olacağı için üst iki bölme ödeme alabilecekken en alt bölmeye nakit kalmayabilecektir. İşte CDO denilen bu borç senedi böyle bir kademeli risk-getiri profili üzerine kurulmuş, gayet karışık bir finansal sözleşmedir.²⁰ Böyle bir borç senedinin risklerini ve getirilerini doğru bir şekilde tahmin edebilmek ve bu ürünü doğru fiyatlandırabilmek için ileri seviyede matematiksel modeller gerekmektedir. Yine de gelecekle ilgili, önceden öngörülmesi mümkün olmayan pek çok makroekonomik değişken işin içine girdiği için sağlıklı bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Neticede, yaşanan mâlî buhranın ortaya çıkmasında bu tür aşırı belirsizlikler içeren türev ürünlerin katkısı büyük olmuştur.

Denetim Eksikliği

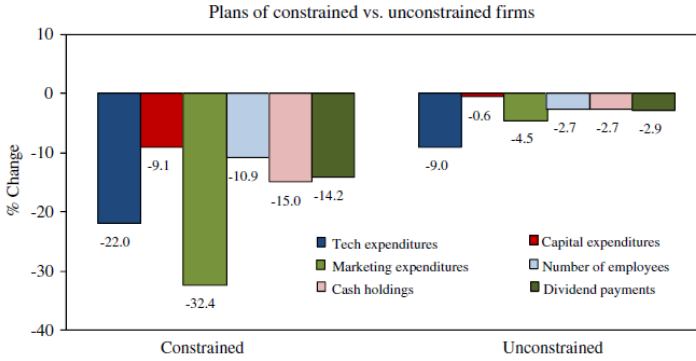
ABD Kongresi'nin raporunda “mâlî piyasaları denetleme ve düzenlemede yaygın biçimde başarısızlık” şeklinde ifade edilen sorun da yaşanan finansal krizin ortaya çıkışında ve bu derece geniş bir çapa ulaşmasında son derece etkili olmuştur. ABD’de mâlî piyasaları denetleyen birçok resmi kurum bulunmaktadır. Ancak bu kurumlar kendilerine düşen piyasaları gözetleme görevini hakkıyla yerine getirmemişlerdir.

²⁰ Daha geniş bilgi için bk. MBTK, *Mâlî Buhran Tetkik Raporu*, 127 vd.; Lo, “Reading About the Financial Crisis: A Twenty-One-Book Review”, 152.

Reel Sektöre Etki

Yaşanan mâli kriz, bir müddet sonra reel sektöre yayılmıştır. Nitekim, finansal kurumlar gelişen mâli kriz karşısında kendilerini kurtarmak için özel sektöre yeni kredi vermemeye ve kasalarında nakit biriktirmeye başlamıştır.²¹ Krizin reel ekonomiye etkileri konusunda araştırma yapan Harvard Üniversitesi profesörlerinden Victoria Ivashina ve David Scharfstein'in bulgularına göre, krizin zirve yaptığı 2008 yılının son çeyreğinde büyük şirketlere verilen yeni borçların hacmi, bir önceki çeyreğe göre %47 oranında büyük bir azalma yaşamıştır.²² Benzeri bulgulara Campello, Graham ve Harvey de ulaşmıştır.²³ Kısaca, mâli buhran reel sektörü de etkileyerek firmaların yatırım yapmalarını engellemiş ve sonuçta pek çok şirketin iflasına sebep olmuştur. Aşağıdaki şemada 2008'in son çeyreğinde finansman ihtiyacı olan (constrained) firmaların teknoloji, pazarlama, yatırım harcamalarında ve çalışan sayılarında planladıkları değişimler finansman ihtiyacı olmayan (unconstrained) firmalarla karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Görüldüğü üzere banka finansmanına ihtiyacı olan firmaların etkinlikleri daha çok etkilenmiştir.

Şema 5: Finansman İhtiyacı Olan Firmaların Yatırımlarındaki Düşüş²⁴

²¹ Gorton, Metrick, "Getting Up to Speed on the Financial Crisis: A One-Weekend-Reader's Guide", 146.

²² Victoria Ivashina, David Scharfstein, "Bank lending during the financial crisis of 2008", *Journal of Financial Economics* 97/3 (2010), 321.

²³ Murillo Campello, John R. Graham, Campbell R. Harvey, "The Real Effects of Financial Constraints: Evidence from a Financial Crisis", *Journal of Financial Economics* 97/3 (2010), 470-487.

²⁴ Campello, Graham, Harvey, "The Real Effects of Financial Constraints: Evidence from a Financial Crisis", 478.

Bu gelişmelerin neticesinde ekonomi zincirleme olarak bir iflas sarmalı içine girmiştir. Nihayet işsizlik oranı artmış ve mâli krizin sonuçları vatandaş tarafından ödenmiştir. Krizin sorumlusu olan finansal kurumlar ise devlet yardımlarıyla batmaktan kurtarılmış, böylece toplumun dar ve orta gelirli kesimi krizden en fazla etkilenirken üst düzey gelir sahipleri çok az zarar görmüştür.

Sonuçları itibariyle iktisatçılar tarafından 1929'da yaşanan Büyük Durgunluk'tan sonra en büyük buhran olarak nitelenen 2007-2012 küresel durgunluk dönemi, yukarıda sunulan genel tasvirden ve bizzat krizi yaşayan ve değerlendiren araştırmacıların değerlendirmelerden de anlaşıldığı üzere, İslam'ın öngördüğü iktisâdî esasların ihlali halinde yaşanacaklar hakkında önemli dersler içeren bir tablo sunmaktadır.

2. Mâli Buhranın Nebevî Öğretiler Açısından Tahlili

Bizzat ABD Kongresinin raporunda yaşanan ekonomik krizin bir sebebi olarak “**ahlâk** konusunda yaygın sorunlar”a dikkat çekildiğini görmüştük. Bir önceki bölümde mercek altına aldığımız buhranın sebeplerinin tetkiki nebevî öğretilerde işaret edilen birçok iktisadî esasın nasıl ihlal edildiğini tatbikat sahasında görme imkânı sağlamaktadır. Nitekim konuyla alakalı hadislerde tüketim hırsı, israf, gücünün üstünde borçlanma, faizli işlemler yapma, satılan ürünün aybını gizleme ve aşırı belirsizlik içeren sözleşmeler yapma gibi konularda açık uyarılar yapılmıştır. Bu bölümde mezkûr konularla ilgili âyet ve hadislerin geniş bir sunumu ya da bu konuların iktisâdî boyutunun izahı yapılmayacaktır. Zira bu bilgiler İslam iktisadıyla alakalı araştırmalarda daha doyurucu bir şekilde zaten yer almaktadır. Bizim bu çalışmamızda amacımız bahsi geçen konuların 2008 ABD mâli buhranı üzerinden görülmesi ve gerekli eşleştirmenin yapılmasıdır. Mesela, hadislerde avlanmayan bir balığın satışı gibi birçok örneği verilmiş olan garar (aşırı belirsizlik) yasağının zamanımızda ne şekilde tezahür edebileceğinin somut misallerini gerçek bir olay üzerinden aktarabilmek çalışmamızın ana hedefini teşkil etmiştir. Böylece yaşadığımız çağda iktisadî birtakım şartlar ve ürünler değişiklik gösterse de hadislerde beyan edilen iktisatla ilgili ana esasların güncelliğini muhafaza ettiğini görmek mümkün olmaktadır.

Dolayısıyla bu bölümde önceki bölümde geniş bir şekilde tasvir edilen mâlî buhranda yaşanan aksaklıkların ve ahlâkî ihlallerin nebevî öğretilerde hangi uyarılara tekabül ettiğinin kısa bir müzakeresi yapılacaktır.

Mâlî Buhranın Etkenleri ile Nebevî Öğretilerin Eşleştirilmesi	
Nebevî Öğreti	Mâlî Buhranın Etkeni
Faiz yasağı	Faizler yükselince konut kredilerinin ödenememeye başlanması
İsraf yasağı	Tüketicilerin hırslarının kurbanı olmaları
Zarurî olmayan borç yasağı	Tüketicilerin gelirlerinin üstünde borçlanmaları
Garar yasağı	Değişken faizli konut kredilerinin ve bu konut kredilerine dayanan borç senetlerinin fiyatlandırma ve risk seviyesi bakımlarından son derece belirsizlik içermesi
Aldatma yasağı	Ödeme gücü olmayan kimselere gerçek maliyetin gizlenerek konut kredisi verilmesi; Düşük kaliteli bu konut kredilerinin paketlenerek aslında riskli olmalarına rağmen yüksek kredi notuyla yatırımcılara satılması
Denetim gereği	Piyasa düzenleyicilerinin görevlerini hakkıyla yerine getirmemeleri

Krizin yakından incelenmesi sonucunda krizin ortaya çıkmasında gerek tüketicilerin gerek bankaların gerek kredi derecelendirme kuruluşlarının gerekse piyasa düzenleyicilerinin ciddi sorumluluk paylarının olduğu ve hadislerde yer alan birçok iktisadî ilkenin ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Şimdi kısaca hangi nebevî öğretilerin nasıl ihlal edildiğine değinmekte fayda olacaktır.

Öncelikle dinimiz israfı yasaklamış, ölçsüz tüketimi hoş görmemiş, hırs yerine kanaati istemiştir. “İnsanoğlunun bir vadi dolusu kadar altını olsa, bir vadi daha olmasını arzular, onun ağzını topraktan başka hiçbir şey doldurmaz.” hadisi²⁵ tüketim hırsının ne kadar güçlü olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak günümüz dünyasında bunun aksine insanlar daha çok tüketime teşvik edilmekte, ekonomi tüketim ile beslenmektedir. Bankalar, medya ve firmalar insanları bu yönde ciddi bir etki altında bırakmaktadırlar. Bu yoğun yönlendirmenin sonucunda ABD’li tüketiciler gelirlerinin üstünde borçlanmışlar ve böylece krizin temelleri atılmıştır. Hadislerde borçlanma konusunda önemli sakındırmalar yapılmış, Rasulullah (sav) borçtan Cenab-ı Hakk’a sığınmıştır.²⁶ Ekonomi genelinde görülen bu aşırı borçlanma ekonomiyi kırılğan hâle getirmiş ve nihayet faizler yükselince insanlar borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir.

“Kusurunu açıklamadığı bir mal satan bir kimse, dâima Allah'ın gazabı altındadır ve melekler devamlı ona lanet ederler.”²⁷ gibi birçok hadis ticarete aldatmanın ne kadar büyük bir günah olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bankalar gerek değişken faizli konut kredilerinin gerçek masraflarını açıklamamış, gerekse bunlara dayalı karmaşık borç senetlerinin gerçek riskleri konusunda yatırımcıları aydınlatmamışlardır.

“Akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşıması” şeklinde tarif edilen *garar*, sözleşmelerde fiyat, vade, miktar gibi bilinmesi zorunlu olan temel ölçülerin taşıdığı belirsizliği ifade etmektedir.²⁸ Böyle belirsizlikler ileride taraflar arasında anlaşmazlıklara ve dolayısıyla haksız kazanca yol açabilmektedir. Bu nedenle *garar* taşıyan alışverişler Allah Rasulü (sav) tarafından yasaklanmıştır.²⁹ Bir önceki bölümde görüldüğü gibi değişken faizli konut kredileri ve türev borç senetleri fiyat ve risk seviyesi açısından büyük oranda belirsizlikler taşımaktadır. Tüm bu

²⁵ Buhârî, “Rikâk”, 10; Müslim, “Zekât”, 116-118.

²⁶ Buhârî, “İstikraz”, 11; Müslim, “Mesâcid”, 129.

²⁷ İbn Mâce, “Ticârât”, 45.

²⁸ İbrahim Kâfi Dönmez, “Garar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Nisan 2023).

²⁹ Müslim, “Buyû”, 4; Tirmizî, “Buyû”, 17.

sorunlu uygulamalar gerekli denetimlerden de geçmediği için böyle büyük bir iktisâdî buhran ortaya çıkmıştır. Bu hadiseler zinciri İslam iktisâdî esaslarının ve Allah Rasûlü'nün (sav) bu konulardaki talimatlarının önemini ve güncel değerini daha iyi anlama imkânı sağlamaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda ana hatlarıyla incelediğimiz 2008 ABD mâlî buhranına yol açan etkenlerin iktisat sahasındaki nebevî öğretilerle bu denli eşleşmesi oldukça çarpıcı gözükmektedir. Örneğin, “önemli oranda belirsizlikler içeren karışık ve şeffaf olmayan mâlî ürünlerin ortaya çıkması” ifadesi ile hadislerde anlatılan *garar* yasağının birebir örtüşmesi gayet dikkat çekicidir. Yine, “ekonomi genelinde borç seviyesinin aşırı yükselmesi” ifadesiyle Allah Rasûlü'nün (sav) önemle vurguladığı tüketimde denge, israftan ve borçtan kaçınma, hırstan korunma konularındaki rehberliği yakından irtibatlıdır. Yine, raporlarda altı çizilen ve *predatory lending* denilen, ödeme gücü olmayan insanlara borcun gerçek maliyetini gizleyerek kredi verme uygulamaları bir ekonomi ne kadar gelişmiş olursa olsun insan tabiatı aldatma güdüsüyle hareket ettiği sürece iktisâdî düzenin sağlıklı bir şekilde işleminin mümkün olmayacağını ispatlamaktadır. Ayrıca, faizin tüm bu olayların gelişmesindeki etkisi izahtan varestedir.

Tüm bu tetkikten sonra şu durum açıkça görülmektedir ki bir ekonomi ne kadar sofistike bir hâle gelirse gelsin insanların iktisâdî kararlarını verirken, tüketim ve yatırım hakkında tercihlerini yaparken faizden, borçtan, garardan, aldatmadan, israftan kaçınma gibi belli esaslara riayet etmeleri, ekonominin başarılı bir şekilde işleminin için her zaman geçerliliğini ve güncelliğini muhafaza etmektedir.

Bu çalışmamıza benzer araştırmaların yapılmasının faydalı ve verimli olacağını düşünmekteyiz. Mesela, ülkemizde ev ve araba fiyatlarında uzun zamandır görülen sunî bir şişkinlik dikkatleri çekmekte ve bir türlü önlenememektedir. Bu durum ev ve araba ihtiyacı içinde olan çok sayıda insan için büyük bir sorun teşkil etmektedir. İşaret edilen sorunun kaynağında insanların para hırsı olduğu gibi sorunun bu denli büyümesinde diğer bazı etkenler de

söz konusudur. Nitekim bazı insanların ev ve arabaları kısa vadeli “yatırım” amaçlı al-sat yapmaları, bu arada herhangi bir katkı değer eklemedikleri hâlde fiyatları bu suretle artırdıkları görülmektedir.

Mesela bir araba gerçek satıcıdan gerçek alıcıya ulaşana kadar geçen sürede böyle dört, beş samsarın elinden geçince fiyat tamamen sunî bir şekilde ciddi oranda artmış olmakta, böylece hem hakikî alıcı hem de hakikî satıcı zarar görmektedir. Sorunun temeline inildiğinde parası olan insanların gerçek yatırımlar yaparak istihdam oluşturmak ve ekonomiye katkı değer sağlamak yerine kısa yoldan ve hiç risk almadan ya da asgari düzeyde risk alarak para kazanmak gayesi güttükleri anlaşılmaktadır. İşte bu tip ahlâkî sorunlara işaret edilmesi, bu alandaki nebevî öğretilerin tebârüz ettirilmesi ve hangi öğretilerin ihlal edildiğinin tespit edilmesi gayet mühim bir araştırma konusu olacaktır. Rasûlullah'ın (sav) bir malı teslim almadan satmayı ve bir kervanı yolda karşılayarak mallarını almayı yasaklamasının ardında bu tür kısa vadeli, sunî hareketleri önleme amacı saklıdır.

Daha genel olarak, günümüzde yapılacak hadis araştırmalarında bilgi ve medeniyet kaynağı olarak sünnet konusunun önemli bir saha oluşturduğunu ifade etmek ihtiyacı hissetmekteyiz. Zira psikoloji, sosyoloji, yönetim, iktisat, eğitim gibi her türlü sahayla ilgili nebevî öğretilerin güncel kıymetlerine, bu konularda yapılacak nitelikli sahallararası araştırmalarla ışık tutulması son derece faydalı olacaktır.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdillâh Ahmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2001.
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. İsmâ’îl. *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dârü Tavki’n-Necât, 1422.
- Campello, Murillo, Campbell R. Harvey and John R. Graham. “The Real Effects of Financial Constraints: Evidence from a Financial Crisis”. *Journal of Financial Economics* 97/3 (2010), 470–487.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Garar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/garar>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muḥammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü’l-‘Aşriyye, ts.
- Gorton, Gary and Andrew Metrick. “Getting Up to Speed on the Financial Crisis: A One-Weekend-Reader's Guide”. *Journal of Economic Literature* 50/1 (2012), 128-150.
- Ivashina, Victoria, David Scharfstein. “Bank lending during the financial crisis of 2008”. *Journal of Financial Economics*. 97/3 (2010), 319–338.
- Lo, Andrew W., “Reading About the Financial Crisis: A Twenty-One-Book Review”. *Journal of Economic Literature* 50/1 (2012), 151-178.
- MBTK, Mâlî Buhran Tetkik Komisyonu. *Mâlî Buhran Tetkik Raporu*. Washington: ABD Hükümeti Yayın Bürosu, 2011.
- Müslim, Ebû’l-Ḥüseyn b. el-Ḥaccâc. *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Muḥammed Fuâd ‘Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi’t-Türasi’l-‘Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû ‘Abdirrahman Ahmed b. Şu‘ayb. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebu’l-Matbu‘âti’l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Reinhart, Carmen M., and Kenneth S. Rogoff. “Is the 2007 US Sub-prime Financial Crisis So Different? An International Historical Comparison”. *American Economic Review* 98/2 (2008), 339-344.
- Schularick, Moritz, and Alan M. Taylor, “Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870-2008”. *American Economic Review* 102/2 (2012), 1029-1061.
- Tirmizî, Ebû ‘İsâ Muḥammed b. ‘İsâ. *Sünenü’t-Tirmizî*. thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf. 6 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Ġarbi’l-İslâmî, 1998.

TSF, Tavakoli Structured Finance. "Introduction to Collateralized Debt Obligations". Erişim 29 Nisan 2023. <https://www.tavakolistructuredfinance.com/cdo/>

WH, The White House. "Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy". Erişim 29 Nisan 2023. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/11/20081115-1.html>.

WIKI, Wikipedia. "2007–2008 financial crisis". Erişim 29 Nisan 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/2007%E2%80%932008_financial_crisis.

